

Perislav Petrić

SAKRALNA TOPOGRAFIJA U STAROJ GRADSKOJ JEZGRI

UDK 711.424 ; 726.54+726.71 (497.13 Split)

Stručni članak

Primljeno 13. III 1989.

Perislav Petrić
58000 Split, YU
Trpimirova 6

Na osnovu arhivskih dokumenata, literature i sačuvanih ostataka autor donosi topografske podatke o starim crkvama u povijesnoj jezgri Splita iz 7—19. stoljeća. Za preko 70 crkava i samostana iznosi niz novih detalja koji pružaju građu za arheološka, arhitektonska i filološka istraživanja.

Nastariji dio Splita nastao je unutar zidina Dioklecijanove palače naseljavanjem poslije pada antičke Salone u VII. st., u srednjem vijeku nazvan Starim gradom. Split se veoma rano širi izvan Palače prema zapadu u Novi grad ili Burgus, koji je omeđen srednjovjekovnim obrambenim pojasom XII—XIV. st. i konačno pojačan renesansnim zidinama poslije 1500. g. Srednjovjekovni Split u XIV st. dijeli se u gradske četvrti nazvane po istaknutim gradskim crkvama, i to:

čtvrť sv. Dujma (južni dio Dioklecijanove palače),
čtvrť sv. Martina ili sv. Petra (sjeverni dio palače),
čtvrť sv. Klare ili sv. Mihovila (južni dio Novog grada) i
čtvrť sv. Marije ili sv. Duha (sjeverni dio Novoga grada).

U vrijeme Kandijskog rata (1645—1669) Split se utvrđuje baroknim zidinama koje opasuju grad u obliku izdužene petokrake zvijezde s pet branika (bastiona ili baluarda), povezanih krilnim zidovima ili kortinama, koje stari Splićani nazivahu tercerama. Branici su službeno imali više alternativnih naziva, a svaki je imao i naziv svog nebeskog zaštitnika, i to:

»Sv. Ante« (na Šperunu kod sv. Frane),
Priuli ili »sv. Marina« (na Bašćunu kod kazališta),

Cornaro ili »sv. Jerolim« (danas mirine stare bolnice),
 Contarini ili »sv. Ana« (položaj stare realke) i
 »Sv. Juraj«, »sv. Petar« ili kapucinski položaj stare biskupske
 palače.

Od početka XIX st. do naših dana ruše se ove zidine, od kojih su do danas sačuvani manji dijelovi. Split je davno izašao iz svojih starih okvira u stara gradska predgrađa ili zagrađa, u prvoj polovici ovoga stoljeća širi se dalje u Split II i od pedesetih godina u tzv. Split III. Grad kao »ograđeni« prostor Splitsani još uvijek osjećaju unutar okvira nekadašnjih gradskih zidina. Upravo ovdje, u staroj gradskoj jezgri, na svakom koraku osjećaju se prohujala stoljeća u susretu sa zaostalim spomenicima, a među ovima istaknuto mjesto zauzimaju crkve koje su kroz dugu povijest neraskidivo utkane u duhovno tkivo našega grada i čine dio kulturnog identiteta Splita.

Ovim radom želim na jednom mjestu donijeti topografske podatke o sačuvanim povijesnim crkvama i podatke o onima, koje je zub vremena odnio. Izvori, na kojima se temelji ovo istraživanje su sačuvane crkve ili sačuvani ostaci nekadašnjih crkava, a podatke o nestalim crkvama potražiti ćemo u sačuvanim natpisima po muzejima i brojnim rukopisima iz naših arhiva. Ovdje navodim najčešće podatke iz Arhiva splitskog kaptola (odsada ASK) i Arhiva splitske nadbiskupije (odsada ASN). U potragu za sakralnim objektima krećemo od središta Starog grada.

U Starom gradu ili Dioklecijanovoj palači spominju se slijedeće crkve:

Sv. Dujam, Duje, nekoć **Uznesenje B. D. M.** Sredinom VII. st. Ivan Ravenjanin, prvi splitski nadbiskup, Dioklecijanov mauzolej pretvara u katedralu i posvećuje Uznesenju Bogorodice. U ovaj hram prenosi kosti sv. Dujma iz Solina (T. Arc., XI i XII). Sv. Duje postaje zaštitnikom Splita i katedrala Uznesenja Marijana pučki se naziva crkvom sv. Duje. Ovaj naziv potvrđuju sve isprave počevši od darovnice hrvatskog kneza Trpimira iz 852. g. i sve kasnije listine i rukopisi. Kroz dugu povijest Splita u samoj katedrali ili na trgu sv. Dujma, kako se nazivao Peristil, zbivali su se mnogi javni poslovi, pisale isprave, ugovori, crkvene i gradske svečanosti. U katedrali su održani splitski sabori. Od pisanih isprava ističem samo Povaljsku listinu iz 1184. g. koju je prepisao 1250 g. *Ioann' kanunik' stago Dujma*, u ispravi se navodi kao svjedok naš čovjek *Dragota od Splitsan* (redak 15 i 50). Ova najstarija hrvatska, bosančicom pisana listina prvi put daleke 1184. g. spominje hrvatski naziv Splita, a 1250. g. hrvatski oblik imena Dujam. Mnogo značajnih osoba naše kulturne prošlosti vezano je za katedralu sv. Duje. U riznici katedrale čuvaju se mnoga umjetnička djela, naši najstariji kodeksi, isprave, od kojih samo spominjem Evandelistar, zatim Sumpetarski kartular iz XI st., u kojem se prvi put spominju splitski predjeli Žnjan, Trstenik, Sučidar, Bol, Sukojišan, Špalacijuni, Špinut i dr. Ovdje je nastala i čuva se Kronika Tome Arcidakona, koja je bogati izvor splitske i naše nacio-

nalne povijesti. Peristil se u ovom stoljeću prestao nazivati trgov ili plokom sv. Duje, a ulica južno katedrali i danas se naziva Kraj sv. Duje.

Sv. Lucija. Kripta katedrale rano je bila pretvorena u crkvu sv. Lucije. Ulomci oltara datiraju se u X st. Prostor jugozapadno katedrali, do zvonika nazivao se *cortile*, dvorište sv. Lucije (ASK, 196, 43r i 199, 18v).

Sv. Matej. U prostoru između katedrale i današnjeg župnog stana do 1880. g. nalazila se crkva sv. Mateja, u nekim izvorima sv. Matije. Prema podacima postojala je već u doba Ivana Ravenjanina. Ovdje je bio mauzolej nekih znamenitih splitskih nadbiskupa. Spomena je vrijedan podatak da su Splićani i Trogirani 1357. g. zasužnjili vojnike i plaćenike Mlečana, zatvorili ih u ovu crkvu i kriptom Krstionice (Legende i kronike, Split 1977, s. 197 i 394).

Kapela Presv. Sakramenta. Uz katedralu je 1491. g. osnovana bratovština sv. Sakramenta, koja je do katedrale imala svoje prostorije, a pripadala joj je i kapela nad starom sakristijom katedrale, o čemu svjedoči i reljef s natpisom iz 1509. g. uzidan u pročelju nove sakristije. U ovoj kapeli sastajao se splitski metropolitanski kaptor i u sačuvanim zapisnicima zabilježen je i dio splitske povijesti.

Franjevački hospicij. Do stare sakristije katedrale nalazio se 1827. g. franjevački hospicij (Bisk. kurija br. 40/27).

Sv. Kristofor. U jednom od sačuvanih kodeksa Tome Arcidakona upisana je bilješka, po kojoj je Andrija Buvina iz Splita, rezbar vratnica katedrale, naslikao sliku sv. Kristofora na trgu sv. Dujma 1217. g. Slika se nalazila na zidu Protirona pred Vestibulom još u XVI st., kada notar de Solandis, »sjedeci pod ovom slikom«, 1517. g. piše javne isprave. Kult ovoga sveca apost. vizitator Priuli 1603. g. nalazi u samostanu sv. Arnira.

Sv. Karlo nekoć **Gospa od začeca.** Na istočnoj strani Protirona ugrađena je crkvice, prema natpisu na nadvrtniku posvećena »Bogorodici Djevici bez ljage istočne začetoj Splićani 1544. g. sagrađiše«. Nadb. S. Cosmi 1682. g. naziva je crkvom sv. Karla, a nadb. I. L. Garanjin 1766. g. navodi da se ova crkva B. D. M. sada naziva po laičkoj bratovštini crkvom sv. Karla. Izvan kulta je od 1835. g. (Bisk. kurija, br. 533/1835). Danas je ova crkvice povremeno izložbeni prostor.

Gospa od pojasa nekoć **Gospa od zdravlja.** Kao pandan ranije spomenutoj crkvi na zapadnoj strani Protirona nalazi se crkvice, koju, prema natpisu na nadvrtniku, »Splićani izbavljeni od kuge 1650. Djevici Bogorodici *salutis largitrici* darovateljici zdravlja kao zavjet podigoše«. Nadb. Cosmi je nazivlje sv. Marija de *Cinctura tj.* »od pojasa«. Od ovog vremena ima alternativni naziv. Danas ured vodiča.

Sv. Roko. Do danas je sačuvana na Peristilu crkva sv. Roka, koju, prema nadvrtniku, »Građani vlastitim sredstvima sv. Roku svetište podižu 1516.« Bratovština sv. Roka koja djeluje od 1451. g. uzdržava ovu crkvu. U svojoj oporuci ove se crkve sjetio Marko Marulić. Danas je tu prodavaonica suvenira.

Sv. Barbara, nekoć sv. Sebastijan. Crkvice sv. Sebastijana (Šabašćana) nalazila se s južne strane do crkve sv. Roka, s pročeljem u luku portika na Peristilu prema istočnim vratima. Spominje se 1504. g. do

nadbiskupske palače (ASN, 26, s. 86) Vizitatori Priuli 1603. g. i de Dominis 1604. g. nazivaju je crkvom sv. Fabijana i Sebastijana. Crkva se kasnije nazivlje sv. Barbara i 1811. g. traži se da bude prepuštena za ured *del Capitanato circolare*, a 1823. g. crkve sv. Barbare i sv. Roka su van kulta (Bisk. kurija, br. 45/1819 i br. 60/1823). Istočno ovim crkvama nalazila se stara biskupova palača, u povijesti drugo obitavalište splitskih nadbiskupa, koja je izgorjela 1923. g., kada su porušeni ostaci bisk. palače i crkvice sv. Barbare i tada je oslobođen prolaz od Peristila prema srebrnim vratima.

Tri rimska hrama nalazila su se sa zapadne strane Peristila. Sačuvani ostaci Venerina hrama su u kavani »Luxor«, sačuvani ostaci Kibelina hrama su u sklopu Radničkog sveučilišta i u kripti ovog hrama pronađen je ulomak oltarne pregrade, koji je pripadao jednoj predromaničkoj crkvi. Treći hram je Jupiterov, koji je pretvoren u splitsku krstionicu.

Sv. Ivan de Fonte, nekada Jupiterov hram, prema starijim piscima hram Jana ili Eskulapa, rano je posvećen za krstionicu. U pisanim dokumentima spominje se u XI st. (CD, I, 210), zatim 1144. g. (CD, II, 56). U svim kasnijim dokumentima dolazi pod nazivom *de Fonte*, rjeđe *de Fontibus*. Latinski fons, tis ima značenje krsnog zdenca tj. krstionice, a ne topografski naziv nekog studenca ili vrele *in agro Spalati* »u splitskom polju« kako navodi indeks (CD, II, 427). Uz krstionicu je i danas ulica Kraj sv. Ivana.

Sv. Toma. Kripta krstionice rano je posvećena sv. Tomi, a sačuvane udubine oltarne pregrade svjedoče o starijoj crkvi. I ova crkvice, uz onu sv. Mateja, bila je 1357. g. zatvor za vojnike i plaćenike Mlečana te kronika izričito navodi »u crkvi sv. Tome pod crkvom sv. Ivana« (Legende i kronike, Split 1977, s. 197 i 394). Danas je ovdje radionica vitraja.

U jugoistočnom kvadrantu Dioklecijanove palače nalazila se od VII st. nadb. palača, prvo obitavalište splitskih nadbiskupa (T. Arc., gl. XI), dok su se u sklopu palače nalazile kapele.

Sv. Ivan Ev. Splitski nadbiskup osobno posvećuje »našu kapelu« sv. Ivana 1185. g. (CD, II, 193). U ovoj kapeli 1362—1364. g. notar Nikola iz Augubija piše isprave za nadb. Hugolina. Kapela se nalazila nad južnim dijelom istočnog zida Dioklecijanove palače (Farlati, III, 343).

Sv. Marija juxta Sdorium tj. »kod Sdorija«. Ova nadb. kapela spominje se 1343. g. (Atti e memorie, II, 159).

Sv. Marija que est in Sinagoga. Notar Nikola iz Augubija spominje crkvu sv. Marije »koja je u sinagogi« te u njoj 1362. g. piše isprave za nadb. Hugolina. Ova kapela i ranije spomenuta sv. Marija kod Sdorija su nazivi za jednu te istu kapelu, kako proizlazi iz opširnog opisa nadb. kurije, u kojem se navodi: *synagoga Sdorium vocatum cum capellis* tj. »sinagoga nazvana Sdorije s kapelama« (Farlati, III, 343).

Sv. Nikola de Sdoria, »od Sdorija« spominje se u matrikuli istoimene bratovštine mornara. U istom stoljeću 1370. g. je sv. Nikola *marinariorum* tj. od »mornara« (Praga, 91). Na ovom mjestu sagrađen je samostan sv. Klare, u kojoj je i dalje kult sv. Nikole, uz čiji oltar djeluje bratovština pomoraca, *nautarum* kako navode vizitatori Priuli 1603. g., de Dominis 1604. g. i Cosmi 1683. g.

Samostan i crkva sv. Klare nalazili su se gotovo u središtu jugoistočnog kvadranta Dioklecijanove palače. Ovo je drugo obitavalište klarisa. Ovdje sagrađeno samostan poslije rušenja prvog samostana za izgradnju gradskog kaštila. Nadb. de Dominis 1604. g. navodi da je ovdje »ranije bila crkva sv. Nikole«. Od 1824. g. u ovom samostanu djeluje ženska osnovna škola, uz koju je bila i učiteljska škola (Kronika samostana, s. 6 i 7). Uz samostan je bila kontrada sv. Klare (Bisk. kurija, br. 228/1825).

Sv. Andrija de Fenestris. Početkom XIII st. spominje se kriptu pod crkvom sv. Andrije i u istom dokumentu se navodi jedna ruševina *in Fenestre* (ASK, 185, 50), a 1250. i 1258. g. crkva se naziva sv. Andrija *de Fenestris* (CD, IV, 428 i V, 103). Vizitatori nadb. Foconi 1578. g. i Priuli 1603. g. crkvu ubiciraju kod sv. Klare, a nadb. de Dominis 1604. g. navodi da je koriste klarise. Nadb. Cosmi 1682. g. navodi da ju je 1625. g. vizitator Garzadorije dodijelio klarisima kao prostoriju za razgovor, *parlatorium*. Naziv *Fenestre* upućuje na kriptoportik uz samo južno pročelje Dioklecijanove palače, a kriptu pod crkvom mogla je biti jedna od podrumskih prostorija palače. Iz navedenog slijedi da se ova crkva nalazila u sklopu samostana s južne strane, danas Severova ulica, s pogledom na kriptoportik.

Sv. Anastazija, Stošija. Spomen beneficija ove crkve navodi Toma Arcidiakon 1136. g. (gl. XIX), a godine 1269. prodaje se kuća *in Fenestris iuxta ecclesiam sancte Anastasie et prope balconem*, tj. »u predjelu *Fenestre* kod crkve sv. Stošije i blizu balkona« (CD, V, 502). Ova je crkva bila u kultu do 1825. (Bisk. kurija, br. 120/19 i 228/25). Iznad južnih vrata Dioklecijanove palače do danas je sačuvano njeno pročelje. U katastarskoj mapi iz 1831. g. pogrešno je upisano »sv. Sofija« umjesto »sv. Stošija«.

Istražujući crkve i kapele u jugoistočnom kvadrantu Dioklecijanove palače upoznali smo topografske nazive, orijentire i toponime Sdorium, Sinagoga i *Fenestre*. Prema nekim autorima naziv Sdorium umjesto Sinagoga može se dovesti u vezu s latinskom riječi (*consi*) storium tj. dvorani za sastanke, koja se nalazila u blizini Vestibula palače.

Na položaju istočnih, srebrnih vrata Dioklecijanove palače u povijesti se spominju tri crkve: sv. Leonard, sv. Apolinar i Dušice.

Sv. Leonard. Početkom XIII st. spominje se crkva sv. Leonarda *ad portam novam*, »kod novih vrata«. Uz crkvu je kuća i kula, *turris* (ASK, br. 185, 50). U kasnijim rukopisima crkva sv. Leonarda spominje se u Poljudu (ASK, katastici, passim).

Sv. Apolinar. Crkvu ovoga sveca 1363. spominje notar Nikola iz Augubija. Vatikanski dokument iz 1438. spominje rektora crkve sv. Apolinara *supra muros Spalatenses* tj. »nad zidinama Splita« (U službi čovjeka, Split 1987, s. 371). Nadb. Foconi 1578 navodi ovu crkvu *ad partem orientis* tj. »na istočnoj strani«, a vizitator Priuli 1603. g. nalazi je *omnino vastatam et disruptam* tj. »potpuno porušena i naređuje da se kao oznaka gdje je bila — postavi križ. Prema iznesenom za ovu crkvu možemo zaključiti da se nalazila u jednom od stražarskih hodnika nad srebrnim vratima.

Dušice je naziv za crkvu »Dobre smrti« koja se nalazila do 1944. g. u propugnakulumu srebrnih vrata. Nadb. Garanjin 1766. g. posjećuje crkvu

ad templum S. Appolinaris modo muncupatum de Bona Morte tj. »hram sv. Apolinara, sada nazvan od Dobre smrti«. Ova crkva početkom XIX st. prelazi u vlasnost Demanija i nadb. vikar 1820. g. zabranjuje njeno pretvaranje u muzej (Bisk. kurija br. 183/1820). Mletačka vrata do ulaza u crkvu Dušica nazivahu se vratima »Dobre smrti«. Uz ovu crkvu je djelovala bratovština koja se brinula za ukop ubogih. Crkva Dušica je porušena 1944. g. radi istraživanja istočnih vrata palače.

Sv. Filip. U svojoj vizitaciji iz 1682. g. nadb. Cosmi navodi da je crkva sv. Filipa Nerija podignuta 1680. g. Na nadvratniku crkve čitamo godinu posvete 1836. g. Ova se crkva u to doba nazivala »novom crkvom«. Ona je i danas od sačuvanih crkava koje su izgrađene u Dioklecijanovoj palači, zadnja. Današnja Grgurova poljana i Žarkova ulica do početka ovog stoljeća nazivahu se predio sv. Filipa.

Hospicij isusovaca. Od skradinskog biskupa N. Ivaniševića isusovci nasljeđuju 1720. g. kuću i do nje dobiju kuću od obitelji Ivelio. Ovdje uredi hospicij, koji nakon što je red isusovaca ukinut, prelazi u državne ruke 1773. g. Hospicij se nalazio na današnjoj Kararinoj poljani do zidova Dioklecijanove palače, a ulica pred hospicijem nazivala se Ulicom isusovaca (Katastri Dalmacije 1789, 1804 i 1831).

Sv. Martin de Cocia. Predromanička crkvice sv. Martina biskupa ugrađena je u stražarskom hodniku nad Zlatnim vratima palače. Prema sačuvanom nadvratniku (Muzej hrv. arh. spomenika, Split) i oltarnoj pregradi naši znanstvenici je datiraju od IX—XI st., a u natpisu uz sv. Martina spominju se kao titulari Bogorodica i sv. Grgur papa. U svim dokumentima navodi se samo sv. Martin uz oznaku *de Chozia, Cotia, Cochia* i sl. (ASK i ASN, passim), a jednom je zabilježeno sv. Martin *de Turre* (ASN, 26, s. 97). Po ovoj crkvi nazivala se jedna od gradskih četvrti.

Sv. Mavar ad portam Rome ili kod Rimskih vrata (?). Notar Toma de Cingulo 1409. g. navodi *ortum... positum ad portam Rome apud ecclesiam sancti Maurij* (sic) tj. »vrt... koji se nalazi pred Rimskim vratima kod crkve sv. Mavra«. Na Rimskim vratima, kasnije nazvanim Zlatnim vratima, nalazimo do danas sačuvanu, ranije spomenuti crkvu sv. Martina, a crkva sv. Mavra nalazila se kod Judaike, kako ćemo vidjeti kasnije (Hist. arhiv Zadar, splitski arhiv, notarski spisi, svezak 14, sveščić C, str. 174). Ovdje sa sigurnošću možemo tvrditi da se radi o pogrešci u pisanju — lapsus calami, notar je ubilježio sv. Mavar umjesto sv. Martin.

Gospa od volta. U nadsvođenom prolazu kod Zlatnih vrata nalazila se zidna kapelica, mletački *capitelo*, sa slikom žalosne Gospe iz XVIII st. Ova je slika nestala 1986. g. Pred ovim zidnim kapelicama noću je obavezno svijetlila uljenka kao orijentir »javne rasvjete«.

Sv. Petar de Turri ili »od kule«. Splitski nadb. Lovre 1069. g. predaje benediktinkama prizemlje kule sv. Petra (CD, I, 111). Crkva sv. Petra, koja se nalazila u ovoj kuli, u svim dokumentima dolazi pod nazivom *de Turre, de Turri, in Turri* i sl. Nadb. Foconi 1578. g. navodi da se crkva nalazi *supra domum laicorum* tj. »nad kućom (stanom) laika« i kroz ovu se kuću ulazi u kapelu. Navodi da je od crkve ostao samo oltar i oslikani zidovi. Vizitator Priuli 1603. g. nalazi »kapelu sagrađenu na gradskim

zidovima, gdje nekada bijaše crkva sv. Petra od kule koja je potpuno opustošena«. Prema iznesenome ova crkva nije bila u prizemlju sjeverozapadne kule Dioklecijanove palače. Ova je kula po obližnjem samostanu kasnije nazvana »Arnirovom kulom«. Ranije spomenuta gradska četvrt sv. Martina imala je alternativni naziv po ovoj crkvi sv. Petra.

Gospa od zvonika, de Canpanile, nekoć sv. Teodora. Ova crkvice ugrađena je u stražarskom hodniku zapadnih, Željeznih vrata Dioklecijanove palače. Prošle godine otkriven je veći dio oltarne pregrade s natpisom, u kojem se spominje *Furminus prior de Spalato* tj. »Furmin gradonačelnik Splita«, odnosno prior u 1089/1090. g. Piora Firmina spominje više rukopisa i stavlja ju ga u vrijeme splitskog nadb. Guncela (ASK, 193, 20v i 199, 61 i passim). Ovu crkvu posjećuje 1682. g. Nadb. Cosmi i navodi da je posjetio »crkvu pučki nazvanu Gospa od zvonika gdje nekoć bijaše titul sv. Teodora«. Stariji dokumenti spominju beneficij sv. Teodora odvojeno od beneficija Gospe od zvonika. Zabilježen je spomen zemlje sv. Teodora (Theodoti) 1275. g. (CD, VI, 116), a spomen crkve Gospe od zvonika 1304 g. (Arhiv sv. Duha, 16, 2—5) Beneficiju sv. Teodora rano je priključen beneficij sv. Nikole *de Portu*, tako da se 1397. g. spominju zemlje sv. Teodora *de Portu* i na drugom mjestu navodi se zemlja crkve sv. Teodora, ili sv. Nikole *de Portu* (Farlati, III, 344 i 345). Rukopis iz 1495. g. izričito navodi sv. Nikola koji je sjedinjen *unitus* sa sv. Teodorom (ASK, 2 u popisu). Više rukopisa navodi da je crkva sv. Teodora *ad Portas Francas*, kako se nazivahu zapadna vrata palače i ističu da je sv. Teodor »unutar grada«, a priključena joj je sv. Nikole *de Portu* koja je »izvan zidina« (ASK, 14, 37, 69, 96, 164 i dr. passim). Rukopis Salonitana navodi oko 1720. g. da se vjeruje, da je ovo najstarije svetište u Splitu. Istraživanja nekih autora datiraju je u VI st. Današnja se Krešimirova ulica u prošlom stoljeću nazivala ulicom Gospe od zvonika, a dvorište do stubišta donedavno se nazivalo »Ispod Gospe od zvonika«. Pod ovom crkvom su zapadna vrata palače, kroz koja se iz Starog grada prelazi u Novi grad ili Burgus.

U Novom gradu ili Burgus-u spominju se slijedeće crkve:

Samostan sv. Klare, prvo obitavalište klarisa u Splitu, osnovan je 1308 g., a otvoren 1311. g. (CD, VIII, 182 i 276). Položaj samostana bio je *ad portam riue*, kako se nazivao položaj kasnijega mletačkog kaštela, zapadno od nekadašnje jugozapadne kule Dioklecijanove palače (CD, X, 433). Kad je na ovom mjestu sagrađen kaštil, samostan seli južno od katedrale na mjesto crkve sv. Nikole od Sdorije. Po ovom se samostanu Južni dio Novoga grada nazivao četvrt sv. Klare.

Kapela u gradskom kaštilu. Nadb. Cosmi 1682. g. posjećuje kapelu *in Arce* tj. »u kuli«, gradskom kaštilu iz XV st., položaj ranije spomenutog samostana klarisa. 1766 g. nadb. Garanjin navodi da je posjetio *Sacellum Castris Ciuitatis*, tj. »bogomolju u utvrdi grada«, a oltarna pala prikazuje Gospu od Ružarija. Isti dan posjećuje privatne kapele, i to: oratorij *de Milesiis* i oratorij obitelji *de Ivelio*.

Sv. Mihovil de Mari. Crkva sv. Mihovila ili Mijovila spominje se u dokumentima iz XI st. uz topografsku oznaku *de Mari, de Mare, ad Mare, al litus Maris, in Ripa maris* ili *de Riua*. Prema predaji dao ju je

sagraditi prvi splitski nadb. Ivan Ravenjanin (Documenta, 141-3, A. Cutheis, J. Lucius i dr.). Istraživanja iz 1979. g. datiraju je u VII—VIII st., a sačuvani je ostaci stavljaju u red najstarijih splitskih crkava. Crkva je porušena 1906. g. Južni dio Novoga grada po ovoj crkvi alternativno se nazivao četvrt sv. Mihovila. Na ovu crkvu je sačuvan spomen u starom i do danas sačuvanom nazivu Mihovilove širine, gdje su danas vidljivi konzervirani ostaci crkve. Ova je crkva pripadala glasovitoj benediktinskoj opatiji na Sustipanu.

Sv. Jakov de Colonia. Prvi spomen crkve sv. Jakova je 1361. g. (Praga, 13), a 1366. g. spominje je Nikola iz Augubija. U dokumentima se najčešće spominje uz topografsku oznaku *de Colonia* počevši od 1439. g. (ASN, 26, s. 43). Uz oznaku de Colonia nalaze se i oznake *in* ili *intra Ciuitatem, intra muros, in terra nova, in Piazzetta, in Platea olitoria*, na zelenom, kasnije voćnom trgu, danas trgu Preporoda. Nadb. Cosmi tumači značenje naziva Colonia: »nekada su Spliciáni stanovali u tijesnom prostoru Staroga grada i prešli su u nove i prostranije kuće nazvavši ih Kolonijom« tj. naseljem. Do same crkve sagrađena je palača Milesi i crkva se do 1928. g. nalazila uz zapadni dio začelja palače.

Gospa od Dobrića. Crkva se uvijek spominje uz toponim Dobrić, *de Dobrich*. Spominje se 1446. g. uz oznaku *in Ciuitate noua* (ASN, 26, s. 48). Dobrić je bio studenac dobre i pitke vode. Vizitatori Priuli 1603. g., de Dominis 1604. g. i Salonitana oko 1720. g. navode da je ikona *deducta, translata, portata de Clissa* tj. »prenesena s Klisa« kad je pao 1537. g. u turske ruke. Na mjestu stare crkve sagrađena je današnja 1867. g.

Sv. Julijana de Colonia. Nekada se na Mihovillovoj širini, danas početku Marulićeve ulice, uz zapadni zid Dioklecijanove palače, do nekadašnje četvorne kule nalazila crkva sv. Julijane. U Arheol. muzeju sačuvan je natpis iz XI—XII st.: đakon Dobra sa svojom braćom podiže crkvu na čast sv. Julijani, sv. Luki i sv. Vitalu. U dokumentima se spominje 1338. g. (CD, X, 433). Notar Nikola iz Augubija 1362. g. navodi da je crkva sv. Julijane *de Colonia, que est prope turrim*, tj. »koja je blizu kule«. Ovdje notar navodi i dio grada Koloniju i poblize orijentir kulu. Crkvu 1822. g. administrira Demanij (Bisk. kurija 33/1822).

Svi Sveti. Vizitator Priuli 1603. g. posjećuje crkvu Svih Svetih. U isto vrijeme posjećuje kapelu Svih Svetih na Sustipanu i, kako je u lošem stanju, naređuje da se sruši, a njezina bratovština i titul kapele da se priključe onoj u gradu. Nadb. Cosmi 1682. g. posjećuje ovu crkvu na zelenom trgu, a povrh nje je oltar sv. Julijane, kojoj se prilazi skalamama kroz kuću svjetovnjaka. Cosmi 1683. g. navodi da su ovdje nekada bile dvije crkve, jedna povrh druge, a sada su obě prizemno pod istim krovom. Crkva je još u kultu 1822. g., administrira je Demanij, zidovi su joj u dobrom stanju, a krov je propao (Bisk. kurija, 33/22, 55/22 i 124/22). Od crkve je sačuvana apsida. U prošlom stoljeću Marulićeva ulica nazivala se ul. Svih Svetih.

Sv. Ante opat. U vrhu Marulićeve ulice nalazi se zidna kapelica s reljefom sv. Ante opata ili sridožimca (17. siječnja). Reljef je dao podići korčulanski knez Ciprijan de Ciprijanis 1394. g.

Sv. Lovre de Platea. Spominje se 1258. g., zemlja sv. Lovre *de foro* (CD, V, 83), ovdje forum označuje trg. Nad crkvom sv. Lovre *de Platea* imao je patronat grad, a 1267. g. ovo pravo prenosi na splitski kaptol (CD, V, 447). Prema položaju ove crkve današnji Narodni trg nazivao se Platea, tj. trg sv. Lovre. Ovako ga naziva i stari splitski Statut iz 1312. g. kao i mnogi drugi rukopisi. Platea na grčkom označuje široki put. Sačuvani ulomci govore o predromaničkoj crkvi. Crkva je rano porušena i kult se selio u općinsku palaču. Od tada je neki dokumenti nazivaju *de Palatio*, na pr. rukopis iz 1495. g. (ASK, br. 2 u popisu). Uz ovu crkvu ili kapelu nalaze se i nazivi *de Ciuitati*, *de Spalato*, *super Logia* iz god. 1517. i 1526. (ASN, br. 26, passim). Nadb. Cosmi 1682. g. i Garanjin 1766. g. navode sv. Lovru *in Palatio Praetorio*. Kapela se nalazila nad voltom između općinske palače (danas Etnografski muzej) i Karepićeve renesansne palače. Tijekom povijesti Splita baš ovdje, na trgu sv. Lovre, zbivali su se mnogi gradski javni poslovi, pisale su se isprave, sklapali ugovori, priređivale svečanosti i odvijali mnogi drugi događaji našega grada.

Samostan sv. Marije de Taurello. Ovaj srednjovjekovni benediktinski samostan sačuvan je do danas na Obrovu gotovo u cijelosti. Nadbiskup Lovre 1068. g. daje samostanu sv. Benedikta crkvu sv. Marije za mušku poslugu (CD, I, III). Prvih decenija XIII st. uz ovu predromaničku crkvu gradi se samostan benediktinski, tako se već 1229. g. spominje pod nazivom sv. Marija *de Taurello* (CD, III, 308). U dokumentima se naziva *de Thaurelo*, *Turrelo*, *Taurillo* i sl. U Muzeju hrvat. arheol. spomenika sačuvan je ulomak s posvetnim natpisom iz XI st. Uz sv. Mariju su još dva titulara, sv. Benedikt i sv. Skolastika. Taurello možda upućuje na postojanje manje kule. Ovaj je samostan svjedok utvrđivanja srednjovjekovnog Splita od XI—XVI st. i ovaj najveći samostanski kompleks predstavlja rijetku spomeničnu vrijednost. Samostan je dokinut 1807. g. za francuske okupacije, a 1818. g. svi su posjedi samostana predani Demaniju i na upotrebu vojsci (Bisk. kurija 324/1822). Državne vlasti kraljevine Jugoslavije, ne pitajući splitsku biskupiju, 1936. g. samostanski kompleks ustupaju Tutorstvu srpske pravoslavne crkve za gradnju pravoslavnog hrama, kada se ruši stara predromanička crkva sv. Marije. U sred. vijeku sjeverni dio Novoga grada nazivan je četvrt sv. Marije. U topografiji Splita iz 1913. g. okružje Grad bilo je podijeljeno u više odsjeka, od kojih se jedan nazivao Sveta Marija, što je u pamćenju starih Splićana sačuvano do danas kao položaj »kod sv. Marije«.

Sv. Duh. Sjeverno od samostana sv. Marije nalazi se crkva sv. Duha. Crkva je uzdržavala istoimena bratovština koja prema matrikuli datira u XI st. Iz ovog je vremena vjerojatno i crkva. U pisanim dokumentima spominje se 1338. g. (CD, X, 433). Crkva se nalazila izvan gradskih zidova ranoga srednjeg vijeka. U doba romanike crkva se pregrađuje XII—XIII st., a u XIV st. već je unutar srednjovjekovnih zidina, tako da je i ova crkva svjedok učvršćivanju grada XI—XV st. Gradska je četvrt sv. Marije po ovoj crkvi imala alternativni naziv. Obližnji Civranov branik nazivao se »kulom sv. Duha«, *Torrione di San Spirito*. Uz ovu crkvu spominje se hospicij za uboge 1490. i 1546. g. (Hist. arhiv Splita, oporuke

III/14 i SSO, s. 239). Nadb. Cosmi 1682. g. posjećuje ovdje bolnicu za uboge, koja je u vrijeme rata vojna bolnica. Za ovu ustanovu, uz crkvu sv. Duha, možemo reći da je bila ujedno bolnica, zaklonište, ubožnica i nahodište.

Sv. Martin de Colonia. Od juga samostanu sv. Marije nalazila se crkva sv. Martina. Notar Nikola iz Augubija 1366. g. i Toma de Cingulo 1400. g. spominju crkvu sv. Martina *de Colonia*, a ovaj potonji ističe da je u Novom gradu. Nadb. Foconi 1578. g. nalazi je bez krova. Apost. vizitator Priuli 1603. g. naređuje da se od temelja obnovi, što čini njezin rektor Juraj de Caris Dragišić 1621. g., o čemu svjedoči i sačuvani grb, danas ugrađen u Martinskom prolazu, koji je po ovoj crkvi nazvan. Titulu i beneficiju sv. Martina početkom XVII st. priključuje se sv. Silvestar, o čemu pišu i vizitacije nadb. Cosmija 1682. g. i nadb. Cupillija 1714. g. Prema sačuvanom de Carisovu grbu titular ove crkve je sv. Martin, papa i mučenik.

Sv. Barbara. Istočno od samostana sv. Marije i crkve sv. Duha na današnjoj Pavlinovićevoj poljani nalazila se crkva sv. Barbare. Spominje je 1366. g. notar Nikola iz Augubija. Podatak iz 1418. g. ističe da je u Novom gradu, a 1578. g. da je blizu gradskih zidina (ASN, br. 26, s. 22 i 142). Rukopisi često spominju kontradu sv. Barbare. Uz ovu crkvu nadb. Cosmi 1682. g. spominje bratovštinu bombardijera, koja je važnu ulogu igrala u gradnji gradskih obrambenih zidina u XVII st. Crve nema od 1911. g., vidljivi su djelomično temelji. Nadb. Garanjin navodi uz ovu crkvu titul sv. Jerolima.

Gospa od Navještenja. Nadb. Cosmi do crkve sv. Barbare 1700. g. otvara Sjemenište. Titular kapele je Anuncijata ili Navještenje. Ovo Sjemenište je prva splitska srednja i viša škola, iz koje se kasnije odvojila Klasična gimnazija. Ovdje je djelovala prva poznata splitska javna biblioteka. U katastarskoj mapi iz 1831. g. na ovom se položaju navodi samo Anuncijata. Ulica koja vodi odavle do crkve sv. Duha nazivala se ulicom sjemeništa, zatim stare gimnazije i danas Cosmijeva.

Sv. Ciprijan. Istočnije od sv. Barbare i sjemeništa, u vrhu Bosanske ulice, danas na položaju prodavaonice »Brodomerkur« nalazila se do 1927. g. crkva sv. Ciprijana ili Čeprjana. Spominje se 1119. g. i opet 1192. g. (CD, II, 31, 32 i 257). Uz ovu crkvu bio je samostan franjevačkih trećoretkinja t.zv. »picokara«. U arhivu sv. Ciprijana sačuvana je oporuka bosanske kneginje Stanice Radić iz Jajca, koja je pisana u Splitu 1497. g. Ona poslije smrti svoga muža napušta pred Turcima Jajce, stupa u samostan picokara i bogato ga dariva i obnavlja. Nisu slučajno do sv. Ciprijana bila Bosanska vrata i kasnije Bosanska ulica. Do crkve se 1821. g. spominje ulica sv. Ciprijana (Bisk. kurija, br. 306 i 363/21).

Sv. Nikola de Collegaci. Uz raniji pomen sv. Ciprijana navodi se i *paratina* sv. Nikole *de Collegaci* (CD, II, 32). Pod ovim se nazivom spominje 1397. g. (Farlati, III, 344), a 1442. g. sv. Nikola *de Colleganitia* (ASN, br. 26, s. 27). Iz podataka se ne razabire, o kojoj je ruševini riječ, da li same crkve ili ruševini koja je pripadala ovoj crkvi, koja se mogla nalaziti na nekom drugom položaju. Ova je crkva sigurno pripadala nekom zanatlijskom cehu, udruženju.

Sinagoga (židovska bogomolja, kuća molitve i učionica Toraha) izričito se spominje u Splitu 1628—1630. g., ali je sigurno i ranije postojala. Prema tradiciji splitskih Židova na položaju njihove sinagoge ranije je bila kršćanska crkva. Pri kopanju u podrumu pod Sinagogom nađeni su grobovi s kosturima, a pokojnici se sahranjivahu do 1825. g. isključivo u crkvama i oko njih. Prema podacima uništenog arhiva židovske zajednice u Splitu Židovi su plaćali franjevcima u Poljudu zakupninu za teren, na kojem je Sinagoga. Iz Bosanske ulice ulazi se u Dioklecijanovu palaču kroz Židovski prolaz.

Izlazimo iz okvira zidina srednjovjekovnog Splita u prostore neka-dasnjih predgrađa prije izgradnje baroknih zidina iz vremena Kandijskog rata (1645—1669). Crkve, s kojima ćemo se sresti, većinom su postojale i prije gradnje ovih zidina i svjedoče o trajnom životu na ovim prostorima.

Između srednjovjekovnih i baroknih gradskih zidina spominju se sljedeće crkve:

Sv. Katarina. Starokršćanski ulomci nađeni na položaju današnjeg samostana i crkve dominikanaca pretpostavljaju postojanje starokršćanske crkve, vjerojatno posvećene sv. Katarini ili Kati, djevici i mučenici, koja je službeni titular ovog samostana, što dokazuje stari službeni pečat i brojni dokumenti, od kojih spominjem akte iz XIX st., koji ovaj samostan nazivaju Sv. Katarine Djevice i Mučenice (Bisk. kurija, br. 212/1822, 50/1826 i 558/1828 i dr.). Ovdje je djelovala i bratovština sv. Kate Dvice iz 1404. g., čija je matrikula pisana hrvatskim jezikom.

Samostan sv. Dominika. Splitski nadb. 1217. g. redu propovjednika daje crkvu sv. Katarine, uz koju bl. Grgur, učenik sv. Dominika, osniva samostan (Salonitana i Farlati, 270). U izboru Tome Arcidakona za splitskog nadbiskupa 1243. g. sudjeluju i braća propovjednici (T. Arc., gl. XLIV). U XIII st. spominje se red propovjednika 1248. i 1256. g. (CD, IV, 340 i V, 3), a 1269. g. Splitski nadb. Ivan dariva samostanu dio nadb. vrta od bisk. palače do sv. Ilije i do mora (CD, IV, 340 i V, 3 i 493). U ovom samostanu pisane su i potvrđivane razne isprave. Tako je 1277. g. potvrđen mir između Splita i Trogira (CD, VI, 211). Vrijedno je napomenuti da je 1817. g. dan proglas o otvaranju prve javne pučke škole kod dominikanaca, a sve se privatne zatvaraju (List bisk. 1943. g.). Po ovom samostanu nazivala su se gradska vrata, bliža vojna bolnica i ulica ispred samostana, danas Hrvojeva. Nadb. Cosmi Lučac nazivlje predgrađem sv. Dominika.

Sv. Ilija. Zemlje sv. Ilije spominju se 1227. g. (CD, III, 268). Prije smo spomenuli da splitski nadb. Ivan dariva dominikancima dio vrta od palače do crkve sv. Ilije i do mora (CD, V, 493). U XIV st. zabilježen je uz crkvu toponim sv. Ilija *de Zuzuo* (Praga, 13). U rukopisu iz 1495. g. navodi se kao orijentir sv. Ilija kod sv. Dominika (ASK, br. 2 popis). Sv. Iliju 1521. g. spominje u oporuci i M. Marulić. Podatak iz 1543. g. bilježi »crkva sv. Ilije nalazila se iza samostana sv. Dominika, sada je porušena« (ASK, br. 19, 174v). Poslije se spominje samo beneficij ove crkve. Iz ovih podataka možemo ubicirati ovu crkvu na kraju bivšeg vrta sv. Dominika, prema staroj crkvi sv. Petra lučkog, uz koju je sačuvan toponim Zuzulum.

Sv. Silvestar. Crkva sv. Silvestra *in Ciuitate Spalati*, »u gradu Splitu« spominje se 1181. g. i pripadala je istoimenom samostanu na Biševu (CD, II, 173). Isprava iz 1481. g. navodi da je crkva sv. Silvestra »pod zidovima grada« (ASN, br. 26, s. 67 i 179). Više rukopisa je lociraju kod sv. Dominika (ASK, br. 2, u popisu, 24, 1v i 503 s. 5). Neki rukopisi ističu da je izvan i blizu gradskim zidinama. Prema podacima iz 1594. g. vizitator Priuli 1603. g. navodi da je kult i beneficij sv. Silvestra prešao u crkvu sv. Martina de Colonia. Ovo potvrđuje i rukopis iz 1616. g. (ASK, br. 196, 49r i 55r), a nadb. Cosmi navodi da se nalaze pod istim krovom.

Sv. Lazar. Pod branikom sv. Jerolima nadb. Cosmi 1704. g. otvara nahodište, a braća Ergovac ondje 1794. g. osnivaju splitsku bolnicu. U bolnici se nalazila kapela sv. Lazara (ASN, Poz. 314). U crtežu V. Andrića iz 1819. g. tu je upisano *Civil spital St. Lazzaro*. Od početka ovog stoljeća ovdje je prisutan i kult sv. Vinka Paulskog.

Sv. Dujam. *Cella* sv. Dujma nalazila se na mjestu koje je spl. nadb. Lovre namijenio samostanu sv. Benedikta.

Samostan i crkva sv. Benedikta nalazili su se uz sjeverni zid Dioklecijanove palače do kule sv. Petra. Osnovao ga je spl. nadb. Lovre 1069. g. (CD, I, 1107). U brojnim dokumentima se ističe položaj samostana *extra muros, apud muros* ili *prope muros* tj. »izvan i blizu zidina«. Ovo je prvi samostan benediktinki u Splitu, a drugi je već spomenuti sv. Marije. Poslije pogibije spl. nadb. Arnira tijelo mu bi sahranjeno ovdje i samostan od tada ima alternativni naziv sv. Arnira. Ovaj su samostan hrvatski vladari bogato darivali. Spomenimo samo darovnicu kralja Zvonimira, u kojoj su sačuvani najstariji i brojni toponimi Splita. Ovu znamenitu opatiju raspršila je francuska okupacija 1806. g., redovnice su se sklonule u samostan sv. Marije *de Taurello* i odavde u samostan sv. Marije u Zadru, ponijevši sa sobom bogate arhive obaju samostana, u kojima je sačuvan dio naše povijesti. Samostan je dugo služio za potrebe vojnog saniteta. Godine 1946. pristupilo se čišćenju ovoga oštećenog samostanskog kompleksa i konzerviranju u slojevima sačuvanih ostataka predromaničkih crkava sv. Eufemije, sv. Benedikta i gotičke kapele sv. Arnira. Ovi ostaci i zvonik jedini su materijalni svjedoci samostana benediktinki. Po ovom samostanu sjeverozapadna kula Dioklecijanove palače nazivala se donedavno Arnirovom kulom, ovdje su bili Arnirova poljana i Arnirova vrata.

Kapelica Gospe od mira ili Gospa roditelja naziv je za renesansni reljef nad zidinama na Pisturi. Splićanke su joj se utjecale za dobar i zdrav porođaj.

Kapelica Gospe na vratima Priuli nalazila se u niši do vratiju. Postavio ju je 1712. g. nadb. Cupilli za poticaj na pobožnost vojnika na straži. Kapelica je nestala u XIX st. s rušenjem zidina.

Sv. Ivan de Posturio seu de Lacu. Crkva sv. Ivana *de Posturio* spominje se 1234. g. i topografskim nazivom *de Pistorio* 1265. g. (CD, III, 394 i V, 343). Oba alternativna naziva zabilježena su 1440. g. sv. Ivan *de Pistorio seu de Lacu* (ASN, br. 26, s. 44, 57, 64, 174, . .). Mnogi rukopisi navode jedan ili drugi, ili oba topografska naziva. Prema ovim nazivima

crkva se nalazila na Pisturi do poznate lokve na Baščunu kod kazališta. Rukopis 1577. g. spominje zemlje u predjelu *ad Lochulle* tj. »na jezercu«, kako naziva lokvu i nastavlja, da je od juga crkva sv. Ivana *de Pistorio* (ASK, br. 192, 24r). Nadb. Foconi 1578. g. crkvu nalazi u lošem stanju, a vizitator Priuli vidio je samo mjesto gdje bijaše crkva te naređuje izgradnju kapele. Prema podacima iz 1621. g. kapela je izgrađena, jer se do crkve navode vrtovi, put i jezerce (ASK, br. 193, 5r i 38v). Poslije izgradnje baroknih zidina spominje se samo beneficij ove bivše crkve uz oba topografska naziva. Ovi podaci govore o širem području Pisture do današnjeg kazališta.

Sv. Cecilija de Posturio. Kaptolski kartular iz početka XIII st. spominje crkvu sv. Cecilije (ASK, br. 155, 50), a notar Nikola iz Augubija 1363. g. navodi i predio sv. Cecilija *de Posturio*. Podatak iz 1412. g. navodi crkvu izvan grada i vrtovi su uza nju (ASN, br. 26, s. 25). Vizitator Priuli vidio je položaj crkve u nekom vrtu i naložio podizanje kapele. Više rukopisa iz 1611. g. navodi uz crkvu vrtove te da se nalazi blizu Judaike, a uz crkvu donose oznake orijentira: sv. Cecilija *detta il Porton ili sopra il Porton* (ASK, br. 188, 20v, zatim 190, 1r i 196, 37—38). Rukopis iz 1621. g. navodi u ovom predjelu vrtove, a uz kapelu je orijentir sv. Cecilija *appresso il canton* tj. »kod ugla« (ASK, br. 193, 37—43). Ovaj rukopis navodi da je od juga put koji vodi na Manuš (43v). Iz ovih podataka crkvu i kasnije kapelu sv. Cecilije možemo locirati nad nekim ulazom i do ugla, vjerojatno branika Civran, od kojega put vodi na Manuš i na jugu prema Judaiki. Poslije izgradnje baroknih zidina kult sv. Cecilije je u Lazaretu.

Sv. Mavar de Judaica. Crkva sv. Mavra spominje se 1227. g. *juxta domum Hospitalarium* tj. »kod gostinjca« (CD, III, 368). Podatak iz 1470. g. navodi da se nalazi kod Judaike (ASN, br. 26, s. 10 i passim). Nadb. Foconi nalazi je porušenu. Rukopisi iz početka XVII st. uz crkvu donose oznaku orijentira-toponima sv. Mavar *in Judecca, alla Zuecca, Zuecha* i sl., a uz crkvu se nalaze vrtovi. Podatak iz 1621. g. navodi da je crkvi od sjevera put koji vodi k sv. Križu »starome«, ranije sv. Marija de Moris (ASK, br. 193, 38r). Nadb. Cosmi 1683. g. nalazi crkvu potpuno porušenu. Judaika je bila mastionica koju su držali Židovi, odatle joj i naziv, a ubicira je katastar sv. Frane iz 1614. g. s naknadnim upisima. Do nje su vrtovi i branik sv. Ante. Kako je mastionici potrebna voda, morala se nalaziti uz potok koji je od Lovreta preko lokve na Baščunu tekao do mora, danas položaj između Prokurative i Marmontove.

Sv. Marija de Moris vel de Rivo. Crkva sv. Marije *de Rivo* spominje se 1261. g. (CD, V, 199). U XIV st. uz oznaku *de Moris* ili *de Murico* navodi se da je »izvan gradskih zidina« (Praga, 13). U popisu iz 1387. g. naziva se sv. Marija *de Moris vel de Rivo* (Farlati, III, 343) tj. »od mura ili od potoka«, što upućuje da su uz crkvu rasle murve ili dudovi i da je bila uz spomenuti potok. Uz ovu crkvu osnovana je 1439. g. bratovština sv. Križa i crkva sv. Marije *de Moris* od XV st. nosi alternativni naziv sv. Križa. Godine 1625. u ovoj se crkvi osniva župa sv. Križa. Crkva je srušena 1657. g. za podizanje novih gradskih utvrda i nova crkva za župu Veli varoš gradi se na današnjem položaju. U matrikuli

bratovštine sv. Križa iz XVII st. čitamo »tisuća i četiri sto i trideset i devet . . . Braščina od crkve svetoga Križa blizu mirih splitskih u Zagradu postavljena«. Veli varoš po ovoj crkvi nazivao se i zagradem sv. Križa.

Sv. Martin de Rivo. Notar Nikola iz Augubija 1362. g. i 1364. g. spominje crkvu sv. Martina *de Rivo*, a rukopis iz 1495. g. navodi sv. Martin *super riuo* tj. »nad potokom« i dodaje da »stipendij beneficija ove crkve imaju orgulje« (ASK, 2 popis). Podatak iz 1470. g. nazivlje crkvu sv. Martin *de Portu* (ASN, br. 26, s. 10). Mišljenja sam da se radi o istoj crkvi, a ova se nalazila uz ranije spomenut Sv. Marije ili sv. Križa, a obe su bile povrh potoka prema zapadu na položaju kortine, nedaleko luke.

Sv. Petar. U kolekciji isprava zabilježeno je da sv. Petar *de Riuo* 1472. g. posjeduje slobodno zemljište, a na drugom mjestu navodi zemlju sv. Petra *de Morisso* (ASN, br. 26, s. 8 i 21). Podatak iz 1576. g. navodi sv. Petar *Taurello* (ASK, br. 191, 20v). Ostaje otvoreno pitanje, radi li se o jednom ili više beneficija.

Sv. Vid in Hortulis. Crkva sv. Vida spominje se u spisima notara Ivana Cuve 1353. g., a u spisima notara Nikole iz Augubija 1362. g. Splitsko veliko vijeće 1413. g. zaključuje graditi crkvu sv. Vida. Vjerojatno se radi o obnovi ranije crkve. Podatak iz 1527. g. navodi da je crkva sv. Vida *ad cantonum novum* tj. »kod novog ugla«. (ASN, br. 26, s. 100). Nadb. Foconi nalazi je u jadnom stanju, a vizitator Priuli naređuje obnovu crkve. Rukopisi 1579., 1580. g. za ovu crkvu često navode topografsku oznaku *in Hortulis* tj. »u vrtovima« (ASK, br. 69, 28r i 14, 5 passim). Rukopisi iz 1621. g. nazivaju crkvu sv. Vid *de Obrov* (ASK, br. 193 passim). Rukopis iz 1817. g. navodi da je crkva sv. Vida porušena za gradnju gradskih zidina i poslije rušenja ovih zidina zvanih *della Brecchia*, za francuske okupacije 1808. g. podignut je javni perivoj dardin Marmont (ASK, br. 175 i List biskupije 1942). Ova crkva tijekom povijesti vjerojatno je mijenjala svoju lokaciju, a ovaj zadnji podatak locira je na dobro poznatom predjelu.

Sv. Ivan de Ortulis spominje samo rukopis iz 1495. g. (ASK, br. 2, popis). Ovdje se radi samo o beneficiju, čiji je titul bio u predjelu »vrtova«, možda uz sv. Vida.

Na obali pred starom gradskom jezgrom spominju se ove crkve:

Sv. Feliks. Starokršćanski ulomci nađeni na položaju današnjeg samostana sv. Frane na obali predstavljaju postojanje ranijeg sakralnog objekta, vjerojatno posvećenog sv. Feliksu ili Feliciju, mučeniku iz vremena Dioklecijana. Prema Tomi Arcidakonu crkvu sv. Feliksa *super rivum* sagradio je spl. nadb. Ivan (1050—1059), a u blizini je bila Kalendina kula (gl. XV i XXXII). Položaj *super rivum* tj. »nad potokom« možda se odnosi na neki suhi potok ili vododerinu s padina Marjana, jer ranije spominjani potok ostaje istočnije. Beneficij sv. Feliksa pripadao je orguljašu, a kult ovoga sveca trajno je prisutan u samostanu sv. Frane.

Samostan sv. Frane na obali. Prema legendi 1212. g. sv. Frane boravi u Splitu i osniva samostan male braće uz crkvu sv. Felicija. Toma Arci-

đakon u XIII st. spominje malu braću u Splitu tri puta 1239. g. i 1243. g. Ovaj samostan je dugovjekni svjedok naše domaće povijesti i kulture, trajno je prisutan u crkvenom i javnom životu našega grada, a ovdje su nastale i neke isprave (CD, XVI, 532). Više značajnih osoba iz naše kulturne prošlosti vezano je uz ovaj samostan: fra Mihovil Splicićanin, prepisivač splitskog Statuta iz 1395. g., fra Bernardin Splicićanin 1495. g. tiska latinicom prvu knjigu na hrvatskom jeziku »Evangelistar«, hrvatski skladatelj Ivan Lukačić, gvardijan samostana od 1620. g. i mnogi drugi. Samostan je svjedok utvrđivanja grada, a u branik sv. Ante kod Judaike ugrađen je i dio materijala samostana (Katastik 1714. g., 47r). Spomenimo da su i crkva i poznati klaustar iz XIII st. omiljeno groblje mnogih i znamenitih Splicićana. Nadb. Cosmi 1683. g. nazivlje Veli varoš predgrađem sv. Frane.

Sv. Nikola de Portu. Stari splitski Statut iz 1312. g. određuje da se ukrcaj i iskrcaj brodova može obavljati samo u luci Sv. Nikole. Sv. Nikola *de Portu* tj. »u luci« spominje se 1383. g. (ASK, br. 20, 67r), 1397. g. (Farlati, 345) i kasnije. Rukopis iz 1495. g. izričito navodi da je beneficij sv. Nikole *de Portu* priključen beneficiju sv. Teodora (ASK, br. 2, popis). Splitska se luka mogla nazivati po sv. Nikoli, zaštitniku pomoraca, a da u luci i nije bilo crkve. Za beneficij znamo, a ostaje otvoreno pitanje položaja crkve sv. Nikole u luci, možda na Soluratu.

Sv. Jelena (i sv. Nikola). Dnevnik spl. nadb. Cupillija bilježi da je 1709. g. sagrađena crkva sv. Jelene *in Marina*, u pristaništu, a 1710. g. izrađena je oltarna pala koja prikazuje sv. Jelenu i sv. Nikolu. Nadb. Garanjin 166. g. izvještava da se ovdje nedjeljom i blagdanom služi misa »na dobro« pomorcima i *in triremibus detentorum* tj. i »onima koji su zadržani na troveslarkama«, što upućuje da je crkvice bila isturena na kraj samog pristana.

U Lazaretu na obali spominju se ove crkve:

Sv. Nikola. U rukopisu iz 1611. g. spominje se crkva sv. Nikole *de Soluratto al presente Lazaretto* (ASK, br. brojevi 19, 190, 196, 198 *passim*). Solurat je predio zapadno od sv. Frane i Matejuške. Tu je bila crkva sv. Petra de Solurat, uz koju je vjerojatno bio i beneficij sv. Nikole, koji je prenesen u Lazaret, a uz koju se crkvu ili kapelu nalazio, ostaje otvoreno.

Sv. Cecilija. Nadb. Cosmi 1682/83. g. navodi kapelu sv. Cecilije *in Xenodochio vulgo Lazaretto*. Ovdje je vjerojatno prenesen kult sv. Cecilije sa Pisture u vrijeme gradnje baroknih zidina. Xenodochia na grčkom jeziku znači prostor za primanje i čašćenje stranaca, što je alternativni naziv za lazaret.

Hospicij kapucina Bl. Dj. Marije. Izgradnja ovog hospicija dozvoljena je 1683. g. (ASK, br. 60, 3r). Hospicij se nalazi u jugoistočnom dijelu Lazareta s vrtom, što je vidljivo i na sačuvanim crtežima. Kapela se nalazila na katu. U ovom hospiciju boravio je kao kapelan otac Fedele iz Zadra, koji je pisao uspomene vezane za Split za vrijeme pada Venecije 1797. g. Branik na položaju današnje Biskupove palače, unutar kojeg se nalazio hospicij, imao je i alternativni naziv kapucinski bastion, a prolaz uz bisk. palaču kapucinski prolaz.

Gospa od zdravlja. Prema dnevniku nadb. Cupillija 1712. g. sagrađena je u Lazaretu crkvice Gospe od zdravlja za one, koji su ovdje u kontumaciji, a vjerojatno se radilo o adaptaciji manjeg prostora.

Sv. Roko. Nadb. Garanjin posjećuje 1766. g. mali hram sv. Roka u predjelu pučki nazvanom Lazaret za bogoslužje onima, koji su zadržani ovdje zbog zdravstvenih razloga. Kad je dio Lazareta početkom XIX st. postao zatvorom, sv. Roko ostaje zatvorska kapela. Zadnja zatvorska kapela sv. Roka nalazila se na prvom katu do sjevernog ulaza. Ostatak bivšeg lazareta sa zatvorom i kapelom nestali su u požaru 1943. g.

Ovaj popis sakralnih objekata u staroj gradskoj jezgri Splita od VII—XIX st. otkriva nam mnoge topografske podatke iz prošlosti našega grada. Vidjeli smo da su dijelovi grada, predgrađa, trgovi, ulice, prolazi i utvrde grada imenovani po crkvama, što je djelomično zadržano do danas. Iznneseni podaci pružaju građu za istraživanja iz filoloških, povijesnih, arheoloških, arhitektonskih i drugih disciplina.

Iznnesena građa kraći je izbor iz opširnijih bilješka iz topografije Splita i ostaje otvoreno za daljna istraživanja i dopune. Napominjem da sam ovdje donio samo podatke o građi iz osobnih istraživanja, a izostavio sam bilješke o objavljenim i dobro poznatim podacima iz znanstvene i stručne literature.

Koristim ovu priliku da se zahvalim arhivaru ASK-a i ASN-a dr Slavku Kovačiću za susretljivost u korištenju spomenutih arhiva a također zahvaljujem i bibliotekaru Arheol muzeja u Splitu gosp. Arsenu Duplančiću za pružene podatke iz Hist. arhiva u Zadru o utvrdama i državnim zgradama u Splitu.

Perislav Petrić

POPOGRAFIA FACRA DEL NUCLEO STORICO DI SPLIT

Riassunto:

L'autore svolge un'erudita e ben documentata ricerca storica sulle origini ed ubicazione delle chiese e cappelle di Split esistenti tra il VII ed il XIX secolo.

La topografia della città di Split di quell'epoca era prevalentemente contrassegnata da numerosi nomi dei titolari delle chiese e cappelle, la maggior parte dei quali è rimasta tuttora viva nella toponomastica della città o conservata nella memoria dei suoi più anziani abitanti.